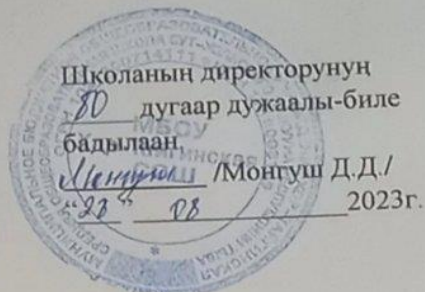

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ӨӨРЕДИЛГЕ БОЛГАШ ЭРТЕМ ЯАМЫЗЫ
Сут-Хол кожуунун өөредилге эргелели
Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чери
Хөр-Тайга ортумак ниити билиг школазы

Директорнуң кижизидилге талазы-биле
оралакчызы чөпшээрэн.

Ооржак /Ооржак А.В./
"01" 09 2023г.

«ТӨРЭЭН (ТЫВА) ДЫЛ» ЭРТЕМИНГЕ
КИЧЭЭЛДЕН ДАШКААР ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫ
«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ»

5, 6 класс
(2023 - 2024 ооредилге чылы)

Монгуш Лидия Дамдыновна,
тыва дыл болгаш чогаал башкызы.

2023 ч

Программанын утказы болгаш тургузуу:

Школага тыва дыл эртемин ооредиринин программазында лексика, фонетика, орфография, графика, орфоэпия, сос тургузуу, сос чогаадылгазы, морфология, орфография, чугаа кезектери: чуве аттары, демдек ады, синтаксис.

5-ки класска тыва дыл эртемин 4 класска ооренип эрткен чуулдеринин дорт уланчызы болур. Ынчангаш башкы оореникчилернин 4 класстын торээн дылынга чуну эрткенин кандыг мергежилдер болгаш чанчылдар чедип алганын эки билир ужурлуг.

Оореникчилернин билиинин деннелинге негелделер

- тыва дыл кырынга бодунун бодалын чугаанын аас болгаш бижимел хевиринге шын, билдингир, чараш, частырыг чок чугаалап билир ужурлуг;
- орфографиянын болгаш пунктуациянын дурумнерин канчаар ажыглаанын тайылбырлап билир;
- ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап билир;
- состернин лексиктиг уткаларынын аайы-биле чангыс болгаш хой, кожурген уткалыг; аразында синоним, антоним, омоним харылзааларлыг деп ылгаары;
- сос тургузуун сайгарып, сос чогаадылгазынын кол аргаларын билири;
- чугаа кезектерин танып билир, домакка ролюн тодарадып, морфологтуг сайгарылганы кылып билири;
- чугаа уннерин бижикке шын илередип билири; □ дыннаан чуулунун утказын тода дамыдып билири;
- состу уткалыг кезектерге частырыг чок чарып билири;
- созуглеледин ангы-ангы жанрлары, словарьлыг статьялар, таблицалар болгаш схемалар-биле ажылдап билири;
- билип алган чуулун шын сайгарып, туннелдерни ундурери;
- номнарда болгаш словарьларда бижээн чуулдернин, хайгааралдар туннелинде унуп келген чуулдернин аразында карышкактарны эскерип билири;
- салдынган айтырыгга шын харыылап билири;
- бодунун бодап турар чуулун бадыткан билири;
- бодунун кылган ажылдарынын туннелдерин коргузуп билири.

Тыва дылды өоредириниң сорулгалары ооредиглиг:

- тыва дылдың билиглерин шиңгээдип алыр, номчаан болгаш дыңнаан чүүлүнүң кол бодалын илередип билир;
 - уругларның сөс-домаан байыдар болгаш грамматиканың өске-даа хевирлерин чугаа-домаанга ажыглап шыдаар;
 - шиңгээдип алган аргаларын болгаш билиглерин херек кырында амыдыралга ажыглаары
- кижизидилгелиг:***

- хамааты мөзү-шынар болгаш төрээн чуртунга ынак болурунга кижизидер, төрээн дылынга ынак, төрээн дылын, чүдүлге-сүзүглелин үнелээри дег медресеп билиринге, чугаалажып билиринге болгаш төрээн дылынга даянып тургаш, өскедаа эртемнерни чедишкинниг билип албышаан, долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус дугайында билиглерин калбартыр; ***сайзырадыр:***

- угаан-бодалын болгаш дыл-домаан сайзырадыр, медреселдиг, литературлуг дылдың нормаларын ажыглап тургаш, хостуг чугаалажып, бодунуң бодалын шын чугаалап билиринге чаңчыктырар;

Тыва дыл эртеминин туружу болгаш ролю.

Амгы үеде тыва дыл Тыва Республиканың күрүне дылы болбушаан, тыва чоннуң төрөөн дылы бооп чоруур. Өөреникчилерни дылга өөредире оларның долгандыр турар бойдуска болгаш ниитилелге хамаарылгазын база үзелбодалдарын хевирлээр. Оон аңгыда төрөөн дыл эртеми уругларның логиктиг боданышышкынын, дыл-домаан сайзырадыр.

Өөредилге программасы болгаш өөредилге номнары өөреникчилерге теоретиктиг, практиктиг билиглерни дамчыдарының кол принциптери, методтары, аргалары-биле харылзаалыг. Тыва дыл кичээлдеринге хереглээр сөзүглелдер, өөредилге номнарында бердинген мергежилгелерниң сөзүглелдери чечен чогаалдардан алдынгылаан.

Кичээлден дашкаар ооредилгенин туннелдери.

Ооредилгенин бот-тускайлан туннелдери оореникчинин үзел-бодалын боду тодарадып, боду сайзырадып, боду углап билиринче, ооредиринин чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырын медреселдии-биле угаап билиринче, хой чоннарнын аразынче хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраарынче угланган болур.

Предметтиг туннелдер кижинин ажыл-херээнин дараазында байдалдарынче: тыва дыл эртеминин спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырынын янзы-буру аргаларын ажыглап шингээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап оредиринче, эстетиктиг корушту хевирлээринче угланган болур.

Чугаалааары:

- шын чугаалап билири;
- оске кижинин чугаазын ангы-ангы аргалар дузазы-биле дамчыдып билири;
- кандыг-бир дыннадыг азы бижимел ажыл-биле аудитория мурнунга чугааланып билири;
- кижилер-биле чугаалажып тура, чугаанын нормаларын шын сагыыры.

Дыннаары:

- чугаалажып турар кижизинин чугаалаар деп турар чуулунун сорулгазын тодарадып билири;
- тонген болгаш тонмээн бодалдарны илередип билири;
- айтырыгны шын салып база дыннап билири;
- чуве чугаалап турар кижинин состери биле анаа оске кижинин дамчытканы состерин ылгап билири.

Номчууру:

- ангы-ангы аргаларнын дузазы-биле бижип коргускен авторнун состери биле чугааны дамчыткан кижинин состерин, оон иштинде доора чугааны ангылап билири;
- созуглелде бодунун билбези состерни тодарадып билири база оларны оске состер-биле солуп билири;
- янзы-буру словарьлардан медээни тып билири, оон утказын делгеренгей кижизидери;
- дылдын тывылган тоогузу болгаш олон амгы үеде байдалды, сайзыралы-биле таныштырары;
- дылдын адырларын бот-боттарындан ылгап билир кылдыр билиндирери;

- янзы-буру грамматиктиг сайгарылгаларны (бодун домактын долу синтаксисморфологтут сайгарылгазын; сос тургузуунга сайгарылганы; состун фонектиктиг сайгарылгазын) практика кырында кылып билир кылдыр чанчыктырары;
- орфографтыг болгаш пунктуастыг дурумнерни оореникчилерге ханы шингээтирери;
- аас болгаш бижимел чугааны эки шингээдип алырынга идигни бээри. **Метапредметтиг туннелдер** оореникчилерге тыва дыл эртемнин оске эртемнернин теория-практиктиг билиглери

-биле чегелештир ооредиринче, ооредиринин бот-тускайлан, коммуникативтиг(харылзаа тудуп, чугаалажып билирин)

Регулятивтиг(бот-тускайлан угланыышкынныг), чаа билип алырынын аргаларын шингээттиреринче угланган болур.

6. Оореникчилернин билиинин туннелдерин унелээри

Оореникчилернин билиин дараазында туннелдер езугаар унелээр:

- дылдын грамматиктиг, лексиктиг, орфоэптиг, орфографтыг, пунктуастыг нормаларын билир;
- дылдын тургузуунун дугайында кол билиглери шингээдип алганы: фонетиктиг, лексиктиг, грамматиктиг болгаш созуглелдин тургузуун билирин коор.

7. Ооредилге-методиктиг комплекс:

Авторлары: Ш.Ч. Сат, А.К. Ойдан-оол, Н.Д. Сувандии. Кызыл, 2008

1. Ооредилге ному. К.Б. Доржу., Н.Д. Сувандии., А.Б. Хертек., Б.Ч. Ооржак., Ч.А. Сарыглар., М.В. Бавуу-Сюрюн. Тыва дыл 5 класс. Кызыл, 2014г.
1. К.Б. Март-оол. 1) Методиктиг сумелер. Тыва дыл 5 класс;
2) Дидактиктиг материал. Тыва дыл. 5-6 класс
2. С.Т-С. Ооржак, М.Ч. Ооржак. 1) Диктантылар чыындызы. 5-9 класс;
2) Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс
3. Ангы-ангы таблицалар болгаш схемалар, сюжеттиг чуруктар.
4. Янзы-буру словарьлар болгаш созуглелдер.
5. Тыва дылдын шинчээчилеринин эртем ажылдары

«Тыва дыл» эртеминге 5-ки класска кичээлден дашкаар ажылдың календарь-темалыг планы

№	Кичээлдерниң темалары	Шагы	Хуну	Херек кырында эрткени	Кичээлдин хевири	Өөреникчинин ажыл-чорудулгазы	Өөрөдилге курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде), башкыга удуртулга материалдары
	Тыва дыл кичээлинден дашкаар болур кичээлдерниң чуруму. Дылдар дугайында.	1	05.09		Кичээл таныштырылганга	Кичээлдерниң сорулгазы болгаш даалгалары, болуп эртер чурумун билген турар.	Языки Азиатской части России Владимир Плунгян https://youtu.be/chQ40BrR8h4 Тест о языковом разнообразии https://postnauka.org/tests/62865
	Өг-бүлевистиң дылы	1	12.09		Аас чугаа сайзырадыр	Кижиниң төрөөн дылы ада-иезинден дамчып келген дыл болур деп билигни шингээткен турар (ийи-даа дыл бооп болур).	Төрөөн дыл деп терминниң тывылганын сонуургадыр. Өске дылдарда төрөөн дыл деп терминниң ажыглалын сонуургадыр, чижээ англи дылда mother tongue (ие дыл), немец дылда Muttersprache (ие дыл), алтай төрөл тил, хакас дылда төрөөн тил. Орус дылда родной язык.
	Тыва дылдың ажык үннериниң онзагайы	1	19.09		Чугаа сайзырадыр кичээл	Тыва дылда чугаада өк-биле адаар ажык үннерни өк-биле адавас ажык үннерден ылгап билир. Бот-боттарының чугаазының онзагайын тодарадыр.	Тыва дылдың түрк дылдардан кол ылгалы өкбиле адаар ажык үннер дугайында билигни делгемчидип тайылбырлаар. Чугаа агымында өк-биле адаар сөстөрниң шын адалгазынче кичээнгейни салыр.

Фонетиктиг сайгарылга	1	26.09		Кичээл катаптаашкы н	Фонетиктиг сайгарылга кылыр билиглерин быжыглаар	Чугаа органнарын хайгаарарын хайгаарадып өөредир. Тыва дылдың ажык эвес үннериниң орус дылдың азык эвес үннеринден ылгап өөредир.
Интонация. Тыва	1	03.10		Чугаа	Интонация дугайында	Домактарның хевирлериниң аайы-биле тыва

дылда интонация.				сайзырадыр кичээл (аудирование элементилерлиг)	билиглерни шингээдири	дылда чугааның интонациязының ылгалын катаптаар. Орус дылда (англи дылда) чугааның интонациязындан тыва дылда чугааның интонациязын ылгап өөредир.
Дикторнун интонациязы (тыва телевидениениң)	1	10.10		Чугаа сайзырадыр кичээл (аудирование элементилерлиг)	Тыва болгаш орус дылда интонацияның ылгап билир, телесюжеттерни медреселдиг дыңнаары, кичээнгейлиг болуру. Сөс домакка кичээнгейлиг болурун кижизидер.	https://gtrktuva.ru/ ГТРК «Тыва» каналдың кайы бир репортажын шилип ап (уругларның назы харынга дүүштүр), 2-3 мин. кезээн катап – катап дыңнадып, кичээнгейлиг дыңнаар чаңчылга чаңчыктырар.
Лексика \. фразеология Тыва дылдың латин алфавиди	2	17,24. 10		Кичээл быжыглаашкы н	Латин болгаш кирил алфавиттиң үжүктөрүн дүүштүрүп билир ужурлуг, латин графикага бижээн чүүлдү номчуп шыдаар аргалыг болур.	Латин болгаш кирил алфавиттиң ылгалдарын таныштырар. Ол үениң лексиказын сонуургадып, үениң онзагайларын тодарадып болур.
Тыва дылдың очулга словарьлары «Тыва – орус словарь», «Орус – тыва словарь»	1	07.11		Интерактивтиг кичээл	Дылдың словарьларының ужурдуказын билип алыр.	https://www.youtube.com/watch?v=EE_v_sEo-k 3-кү минутазындан 15 минутазынга чедир медээни көрүп болур.

Төрээн черимниң аттарының төөгүзү. Тыва дылдың топонимиктиг	3	14,21,28.11		Кичээл шинчилел	Челер аттарының тыптыр аргалары, оон тайылбырын шиңгээдип алыр. Төрээн черинде	Б.К. Ондар Топонимический словарь тувинского языка. – Кызыл, 2007. Тус-черниң черлер аттарының электроннуг словарын класс-биле чыып тургузуп болур. Макро, микропонимнерни кирип болур.

словары.					черлерниң аттарын чыып, сактып өөренири	
Тыва дылдың неологизмнери	1	05.12		Кичээл шинчилел	Тыва дылга неологизмнерниң тыптыр аргалары болгаш оларның ажыглалын катаптаар.	Уругларга тыва дылда орус, англи дылдарны дамчыштыр кирип турар чаа сөстөрниң сайгарылгазын кылыр. Ук сөстөр кайы
Антропонимнер	2	12,19.12		Интеграция кичээл	Улусчу ужурлар-биле холбап, ат бээр чаңчыл-биле таныжар; Бодунуң өг-бүлезиниң аттарын уткаларның аайы-биле бөлүктөп өөренир.	М. Кенин-Лопсан Тыва чаңчыл – Кызыл, 2018 г. Бөлүктээшкини кылыр аргаларны уругларга өөредип билиндирер (үлегерлеттинген (орус, төвүт, өске дылдардан), чингине тыва). Тыва маадырлыг тоолдарда ат адаар чаңчылды таныштырып болур. Маадырның ады болгаш адының ады. Ук аттарының адалгазын өөренир.

Тыва дылдың фразеологизмнери.	1	26.12		Кичээл шинчилел	Орус болгаш тыва дылдың фразеологизмнеринде чоок, төрөл харылзааларны илереткен фразеологизмнерниң ылгалын тодарадып, фразеологтуг сайгарылганы катаптаар.	https://www.youtube.com/watch?v=wOPIFk0mZcc Чинагийн Галсан «Болчаг шагы» 2003 ч. Кара баарывыстың көгү, ханныг хинниvistин ужу, эдивистин үзүү, сөөгүвүстүң сыйыы – дээрге хан төрөл дээн утканы көргүзүп болур.
Чугаа. Аас-биле харылзаажыры болгаш чугаа культуразы	2	09.01 16.01		Кичээлтренинг	Тыва дылда аас-биле чугаалаажырынын чугулазын билген турар. Тыва улустуң чугаа культуразын катаптап азы бар билиглерин быжыглаар.	Кижилер аразында харылзаа дээрге чүл? Чугааның, харылзааның үнезин билиндирер. Тыва улустуң культуразында аас чугааның чурумун таныштырар. Амгы үеде аас чугааның бижимел хевири – смстерниң

						домактарын сайгарып болур.
Тыва улустуң мал ажыл-агыйы-биле харылзаалыг чүве аттары	1	23.01		Шинчилел кичээл	Тыва улустуң мал ажыл-агыйы-биле харылзаалыг чүве аттарын дилеп, аңгы-аңгы бөлүктөп өөренир. Морфологтуг сайгарылганы катаптаары.	Паш, аяк-сава, аъттың дериг херексели, багларның хевирлери, өгнүң дериг-херексели, мал-маганның харназынының аайы-биле аттарын аңгы-аңгы бөлүктөргө чарып өөренир.
Синтаксис. Пунктуация Дылдың падеж системазы	1	30.01		Таныштыралга кичээл	Падеж деп сөстүң укталганын, кандыг харылзааларны көргүзүп турарын тайылбырлаар	Падеж деп сөстүң укталганын, кандыг харылзааларны көргүзүп турарын тайылбырлаар (Орус, англи болгаш тыва дылда падежтерниң дузазы-биле). Уругларга дылдың

						(Орус, англи болгаш тыва дылда падежтерниң дуказы-биле).	падеж системазы дээрге чүү деп айтырыгны, падеж дээрге чүү деп айтырыгны ажыдар. https://www.youtube.com/watch?v=AtQz6VF991U
	Тыва дылдың падежтериниң ужур-утказы	1	06.02		Катаптаашкын кичээл	Чүве аттарынын падеж болгаш саннарга өскертирин катаптап, шингээдири.	Чүве аттарын падежтерге өскерлирин катаптадыр (үлегерлеттинген чүве аттарын).
	Азыраан малдың өң-чүзүнү болгаш хар-назынынга хамааржыр демдек аттары (аьттың, инектиң, хойнуң, өшкүнүң, сарлыктың – тус Чернин айынче	1	13.02		Шинчилел кичээл	Азыраан малга хамаарышкан демдек аттарын тып, темалыг бөлүктерге чарып чаңчыгары. Демдек аттарның чадаларның тургустунар аргаларын катаптаары.	Азыраан малга хамаарышкан демдек аттарын сонургадып, оларның утказын делгемчиди тайылбырлаар.

	Тыва болгаш орус дылда демдек аттарының онзагайы	1	20.02		Катаптаашкын	Тыва болгаш орус дылда демдек аттарының ылгалын билген турар.	Орус болгаш тыва дылда демдек аттарының ылгалын билиндирер. Тыва дылда демдек аттарының күштелдирер чада тургузар <i>санчок, аян чок, тулган</i> деп дузалал сөстөрбиле тургустунган демдек аттарының чадаларын деңнээр.
	Тыва дылда өң илереткен демдек аттары	1	27.02			Тыва дылда өңнерниң аттарын катаптаар, өөренир.	Тыва дылда өңнерниң өске дылдардан ылгалын, чаңчылчаан культуразында тыва кижини ак деп чүнү адаарыл? (ак чем, ак орук, ак сагыш ...)

Кижиниң аажы чаңын илереткен демдек аттары	1	05.03 12.03			Портрет чураан демдек аттарының онзагайын шиңгээдип алып	С.А. Сарыг-оолдуң “Аңгыр-оолдуң тоожузундан” Аңгыр-оолдуң овор-хевири бижээн кезээн сайгарып болур. Ажы-чаң илередир демдек аттарын таварыштыр кижиниң иштики делегейи азы даштыкы овор-хевири ажыгтынып келиринче кичээнгейни салыр.
“Тос оолдуг Доктагана кадай” деп тыва улустуң тоолунда демдек аттарының ужурутказы	1	19.03		Интергация кичээл	Тос оолдуң билир эртемненинде кирип турар демдек аттарын тодарадып, ужурдуказын илередип билир.	Доктагана кадайның тос оглунуң тос эртемнеринде кирип турар демдек аттарын сайгарар.
Демдек адынга хыналда кичээл	2	02.04 09.04		Хыналда кичээл	Демдек ады дем темага билиглерин быжыглаар.	Тыва дылда демдек аттарынга хыналда ажыл
Уруглар аас чогаалында сан аттарының ажыглалы	2	16, 23.04		Интергация кичээл	Тыва улустуң тывызыкларында, бодалгалыг тывызыкларныда, чеченнежири чижектиг хевирлеринде сан аттарының ажыглалын шиңгээдир.	Матпаадыр – Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2010. – 320 а.
Тыва дылда ай, хүннү бижири болгаш чугаалаарының чуруму. Орус дылда ай, хүннү бижири, чугаалаарының чуруму	1	30.04		Шинчилел кичээл	Тыва болгаш орус дылда ай, хүннү бижири чурумун шиңгээдир, бо ийи дылда ай, хүннү бижири чугаалаарының ылгалын тодарадып билир. Календарь чуруму-биле	Ай-хүннерни бижээн чалалгаларны, чарлалдарны шинчилеп көөр. “Алдын-Сай” деп типографияның үндүрүп турар тыва чалагаларының иштин шинчилеп көөр. Тыва дылдың домак тургузуунуң аайы-биле чалалга азы чарлалдан бижидип болур.

					таныжар.	
Тыва болгаш орус дылда дугаар сан аттары	2	07.05 14.05		Катаптаашкын кичээл	Дугаар сан аттарын өөренип тургаш дугаар деп сөстүң немежирин болгаш оон орус дылда ажыглалы, № деп демдектиң бижилгезин шинчилээр.	Албан черлериниң аттарында, кудумчу бажыңарның дугаарларын айтып бижээнин сайгарып, шинчилеп көөр. Оларны тыва дылче очулдулар.
Сан аттарынга хыналда ажыл	2	21.05 28.05		Хыналда кичээл	Тыва дылда сан аттары деп темага хамаарыштыр билиглерин катаптап, быжыглаар.	Тыва дылда сан адынга хыналда ажыл

«Тыва дыл» эртемнге 6-гы класска кичээлден дашкаар ажылдың календарь-темалыг планы

№	Кичээлдерниң темалары	шагы	хуну	Херек кырында	Кичээлдин хевири	Өөреникчинин ажылчорудулгазы	Өөредилге курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
	Тыва дылдың өгбнлези	1	06.09		Кичээл таныштырылган	Тыва дылга төрел дылдарны (алтай, хакас...) дылдар болгаш оларның эдилекчилери төрел чоннарның амыдыралы дугайында медээлер-биле танышкан турар	Тыва дылдың төрел дылдарын эдилеп чоруур чоннарның амыдыралында тыва культурага чоок кезектерин таныштырар (көшкүн амыдырал, чнднлге, уран чннл, аас чогаал) https://postnauka.org/video/15078 В. Плунгян Родство языков.
	Тыва дылда хөгжм херекселдеринин аттарының бөлнктери	3	13.09 20.09 27.09		Шинчилел кичээл	Тыва дылда хөгжм херекселдеринин аттарын бөлнктерге чарып, оларның ук бөлнктерге хамааржыр утказын тайылбырлап өөренир. Сарыг шажынга, хам чудулгеге,	Чингине тыва, буддизм болгаш хам чнднлге-биле, аңчы ажыл-агый-биле харылзаалыг хөгжм херекселдеринин аттарын аңгылап, бөлнктерге чарып өөредир. <i>Игил, дошпулуур, бызаанчы, кеңсирге, бүүрээ, бүшкүүр, амырга, шыңгырааш, чадаган, дүнгүр, орба, хомус</i> чижектиг сөстөргө даяныр. https://www.youtube.com/@tuyanculturalcenter6467 https://www.youtube.com/watch?v=hMDo2Zbc5Qc Көргнзнг материалы кылдыр Тываның национал оркестиринин сайтызында кирген материалдарны ажыглап болур.
	Тыва дылдың диалектилери	1	04.10		Катаптаашкын кичээл	Диалекти сөстөрн ылгап билир. Тыва дылдың диалектилери чнгле Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде бар деп танышкан турар	Тыва дылдың диалектилери чнгле Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде барын таныштырып, кайы-бир дилаектинин онзагайларынга даянып кичээлди чорудуп болур. https://youtu.be/wOPIFk0mZcc Тывадан дашкаар чурттап чоруур Моолдун Сенгел тываларының чугаазының

							чижээ
	Тыва дылда	1	11.10		Катаптааш кын	Өөреникчилер профессионализм	Кандыг-бир мергежилди шилип ап, өөреникчилерге

	профессионализм					сөстөрнүң ажыглалын, оларның онзагайын танып өөренир. Тыва чоннуң мергежилдерин сонуургап өөренир.	таныштырар, чижээ дарган кижиниң ажыглаар терминнери: согар, ояр, эргизер, кагар, кадырар, шуткуур, кудар, маска, кыскаш, хаарыыл, дөжн чижектиг сөстөргө даянып болур. Азы уругларны бөлнктөргө чарып, дараазында мергежилдерни нлеп, оларның профессионал сөстөрнү тодараттырар: мөге, чылгычы, дарган, хөгжнмчн, хөөмейжи. Тыва нндезин культура төвннннң ютуб каналында материалдарны ажыглап болур.
	Тыва дылда терминнер	1	18.10		Катаптааш кын	Термин дээрге кандыг бир мергежилдин кижилериниң аразында бир-ле болуушкунну адап алган, дугуржуп алган, тускай бадылаттынган сөс деп билигни шиңгээдип, ону аас болгаш бижимел чугаага ажыглап өөренир	Л.Б. Чадамба “Ужуглел” деп номнуң адын чогааткан. Хнрээлел – долгандыр амылыг болгаш амылыг эвес бойдус, делегейни хнрээлел деп очулдуруп, ажыглап турар. Эге школада өөренир эртем ады. Кандыг-бир мергежилди шилип ап, ында ажыглаттынып турар термин сөстөрнү тодарадып болур, чижээ Э. Намзалдың «Холу чемзиг авам сөнн» деп номда тыва чемнерни кылырын бижээн рецептилерден тодарадып болур.

Жаргонизмнер тыва дылда	1	25.10		Кичээл тренинг	Амгы неде тыва дылда жаргонизмнерниң тыптып, оларны ажыглап турарының айыылын шиңгээткен турар.	Жаргонизм сөстөрнүн ажыглалының культурага, ниитилелге, дылга болгаш кижиниң бодунуң сайзыралынга эки эвес салдары дугайында таныштырып, чугаа культуразы дугайында ажылды чорудар. “Кара шериг”, “улуг аалдан” келген сөстөрнүн тарап турарының айыылын таныштырар. “Бистиң” болгаш “өскенин” (круг своих и чужих) деп ийи психологту байдалды ажыглап кичээлди тургузары чугула. Кижиниң чугаазының ары ооң сагыш-сеткилиң көрүнчүн деп бодалды уругларга таныштырып өөредир.
Дылда фразеологизмнерниң ужурутказы	1	08.11		Катаптаашкын	Дылдың фразеология деп кезээ дугайында билиглерин катаптап, делгемчидер.	https://youtu.be/84liMwXhZPg О типах фразеологизмов, задачах фразеографии и ментальном лексиконе человека. Лингвист Анатолий Баранов

						Я.Ш. Хертек «Тувинско-русский фразеологический словарь» (1975), «Русско-тувинский фразеологический словарь» (1985) даянып кичээлди тургузар.
Тыва дылда эмоция илереткен кылыг сөстери	1	15.11		Шинчилел кичээл	Эмоция дээрге чнн деп айтырны билген турар. Тыва дылда өөрншкн (эки эмоция) илереткен кылыг сөстөрнүн словарьлардан, чогаалдардан чыып өөренир.	Эмоция илередир кылыг сөстөрнүн таныштырып, оларны чогаалдардан, словарьлардан ушта бижип, бөлнктеп чаңчыктырар.
Тыва дылда даараныр ажыл-биле харылзаалыг кылыг сөстери	1	22.11		Шинчилел кичээл	Дарааныр ажылга хамааржыр кылыг сөстөрнүн ажыглалын билген турар.	Тыва дылда даараныр кижиге хамаарышкан кылыг сөстөрнүн ажыглалын сонуургадыр. Хаваар (идик-хеп даараарынга), дедир шанчып даараар (чавага

						<i>кылырда), сырыыр (ширтек, энчек, колунчирум, өгнүң куру, содакшудак чижектиг эдилелдерге), кырлап даараар, чамаар</i> дээн чижектиг сөстөргө даянып кичээлди чорудар.
Бойдустуң болушкуннарын илереткен кылыг сөстөри	2			Шинчилел кичээл	Бойдустуң болушкуннарын илереткен сөстөрин бөлнктөргө чарып өөренир	Хат, суг, чаъс, хар, челээш, чиргилчин, дгн, хгн дугайында кылыг сөстөрин өөреникчилерни аңгыаңгы бөлнктөргө чарып алгаш чогаалдардан, словарьлардан диледип, бөлнктөргө чарып, чаңчыктырар, чижээ: <i>хат – хадыыр, хадымарлаар, салгыннаар (Өвүр диалектизи), салгын, сырын, сырыннаар, шуурганнаар, борааннаар, эстээр, сыылаар, коолаар, хүүлээр</i> . Сөс бнрнзгн хаттын янзыбнрн хевирлерин, байдалын көргнзгнп турар.
Дириг амытаннарның кылдыныгларын илередир кылыг сөстөри	1	29.11		Интеграция кичээл	Дириг амытаннарның кылдыныгларын илереткен кылыг сөстөриниң	«Чыраа кулун» деп тоолда кулуннуң чоруктарын тодарадыр. Кызыл-Эник Кудажының «Кым эң ажыктыгыл?» деп тоолунда дириг амытаннарның кылдыныгларын көргнскен кылыг сөстөрин тодарадып болур.
Тыва дылда	3	6,13, 20.12		Кичээл	Тыва дылдың дузалал кылыг	Дузалал кылыг сөстөриниң хулээлгезин

дузалал кылыг сөстөри				таныштырылган	сөстөрин билген турар, оларның ажыглалын кичээнгейге алыр.	сонуургадаыр, чижээ: <i>тур, чору, чыт, олур</i> деп дузалал кылыг сөстөриниң <i>наклонение, үе, залог</i> хевирлерин тургузарынга ажыглалынче кичээнгейни салыр .
Тыва дылда кылыг сөзнннң залогтары	1	27.12		Катаптаашкын кичээл	Кылыг сөстөриниң залог тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөриниң залог хевириниң кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
Тыва дылда кылыг сөзунуң	1	10.01		Катаптаашкын кичээл	Кылыг сөстөриниң вид тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөриниң вид хевириниң кожумактарын ылгап,

видтери						катаптааар.
Кылыг сөзүннүн наклонениелери	1	17.01		Катаптааш кын кичээл	Кылыг сөстөрүнүн наклонение тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөрүнүн наклонение хевиринин кожумактарын ылгап, катаптааар.
Тыва дылда наречие	2	24,31 .01		Катаптааш кын кичээл	Тыва дылдың бурунгу кожумактарындан тургустунган наречиелерни билип алыр. Оларны тыва дылдың чиңгине наречиелери деп адап турар.	Наречиениң домакка туружу, кылыг сөзүннүн азы демдек адының мурнунга чоруур. Грамматика тувинского языка. Фонетика и морфология // Ф.Г. Исхаков, А.А. Пальмбах – Москва: Издательство восточной литературы, 1961. – С. 417-421. https://vk.com/doc-143371104_667326555?hash=eWoOjm95GnYn43CJZUrdMB5yvZ38bg7ETONSesQVIIw Тыва дылдың наречиелери ооң бурунгу кожумактарындан тургустунган деп билигни уругларга сонуургадыр аргазын тывар.
Силер, болар, силерлер, боларлар – хундукелдин ат оруннары.	2	07.02 14.02		Кичээлтренинг	<i>Силер, силерлер, олар, оларлар</i> – деп тыва дылдың арынның ат оруннары кижиниң өске кижиге хннднткелин көргнзип турар ат оруннарының ажыглалын шингээдип алыр.	<i>Силер, силерлер, олар, оларлар</i> – деп арынның ат оруннарын ажыглалын, тыва улустуң чугаага хннднткелин илередир аргаларының бирээзи дээрзин тодарадып көргнзер. Чижеглей чугаа байдалын тургускаш кичээлди тренинг хевиринге чорудары чедимчелиг, чижээ: чугаа авазы биле оглунуң, ачазы биле уруунуң, дарга биле ажылдакчының, ийи эр кижиниң, азы ийи кыс кижиниң аразында, кафеде, театрда, аалда, кудумчуда, садыгда, автобуста дээн сайгарылгазын катаптаар шилиттирип алгаш ойнап Азы мендилежип тура бе,

						азы кандыг байдалда башкы өөреникчилерниң билииниң, сайгарылгазын катаптаар турар черин боттарынга шилиттирип алгаш ойнап болур. Азы мендилежип тура бе, азы байырлажып тура бе, азы кандыг байдалда башкы өөреникчилерниң билииниң, сайзыралының аайы биле шилип ап болур.
--	--	--	--	--	--	---

Синтаксис.	1	21.02		Катаптааш кын кичээл	Синтаксис дээрге сөс каттыжышкыны болгаш домактың тургустунар аргаларын шинчилеп өөренир эртем.	Хостуг сөс каттыжышкыннарының сайгарылгазын катаптаар.
Бедуун домак. Медээ домаа.	1	28.02		Катаптааш кын кичээл	Домак – синтаксистиң кол кезии, домактың грамматиктиг ооргазы деп билиглерни катаптаар.	Синтаксистиң кол кезии домак деп билигни катаптаар. Медээ домактары
Айтырыг домаа	2	06.03 13.03 20.03		Катаптааш кын кичээл	Айтырыг артынчылары, айтырыг сөстер дузазы-биле, <i>-ыл</i> деп айтырыг кожумааның дузазы биле тургустунган домактарның көгнүткен утказын, кнзенчиг харыыже ыдалап турар сорулганы ылгап билир. Ук домактарны чогаадып, интонациязын шын салып билир.	Айтырыг артынчылары , айтырыг сөстер дузазы-биле, <i>-ыл</i> деп айтырыг кожумааның дузазы-биле тургустунган домактарның утказын тодарадып, айтырып турар кижиниң сорулгазын, интонациязын ылгап өөрөдир.
Кыйгырыг домаа. Алгы домаа.	3	03.04 10.04 17.04		Кичээл шинчилел	Реклама сөзүглелдеринде кыйгырыг домактарын тып, тыва дылче очулдуруп, оларның сорулгазын тайылбырлап билир. Тыва дылга реклама сөзүглелин бижип билир.	Орус дылда бижээн реклама сөзүглелдерин тыва дылче очулдуруп, кыйгы домактарын тып, оларның утказын сайгарып өөрөдир. https://www.youtube.com/watch&index=96 Реклама сөзүглелин бижип өөрөдир.

	Домактың грамматиктиг ооргазы	3	24.04 15.05 22.05		Катаптааш кын кичээл	Домактарның кол сөс биле сөглекичзи н тодарадып, оларның аразында харылзаазын тодарадып билир	Домактың турргузуунда кол сөс биле сөглекчини домактың грамматиктиг ооргазы деп билигни дамчыдып, бөдннн домактың синтаксистиг сайгарылгазын катаптаар